

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه تهران
دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد علوم سیاسی

موضوع:

طبیعت بشر در اندیشه سیاسی غرب

۳۰ / ۱۱ / ۱۳۸۱

مهر دانشگاه تهران
کتابخانه مرکزی
تیم کتابخانه

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر عبدالرحمن عالم

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر سید داوود آقایی

نگارش:

احمد جانسیز

زمستان ۱۳۷۸

۴۴ ۸۶۷

پیشگفتار

موضوع طبع بشر و ارتباط آن با فلسفه سیاسی اندیشمندان غرب همیشه بطور پراکنده بررسی شده و فقدان انسجام و طبقه‌بندی ویژه در این زمینه، استخراج نتایج علمی از دیدگاه‌های فلاسفه گذشته و معاصر را با دشواری‌های جدی روبرو ساخته است. پژوهش حاضر، با این هدف صورت گرفته است که آجر متواضعی را بر دیوار سرفراز دانش سیاسی اضافه نماید و حداقل، پرتوی ادعا و کوچکی برای روشنایی کوشش‌های علمی درباره شناخت انسان و ارتباط طبع بشر با زندگی و تحولات سیاسی را برای پژوهشگران بعدی، ایجاد نماید.

گسترده‌گی موضوع، پژوهشگر را وادار کرده است تا گلچینی از عصاره نظرات فلاسفه و صاحب‌نظران گذشته در مورد طبع بشر را ارائه و برخی از آنها را جهت آزمون فرضیه خود، مورد کاوش قرار دهد. در این راستا، جوابی که اندیشمندان سیاسی غرب در برابر سؤال «انسان چیست؟» داده‌اند، نشانگر تنوع و غنای نظری در تاریخ اندیشه سیاسی غرب می‌باشد که از نظر محتوایی ارزشمند است. در فصل اول پژوهش، به این ظیف از نظرات اشاره شده و پس از تبیین جایگاه رهیافت روانشناختی در علم سیاست، مطالعات علمی درباره کشف

طبع بشر مورد کنکاش قرار گرفته است. در فصل‌های بعدی جهت روشن شدن تاثیر برداشت اندیشمندان سیاسی غرب نسبت به طبیعت انسان بر فلسفه سیاسی آنان، نوزده اندیشمند برجسته از تاریخ اندیشه سیاسی غرب انتخاب و نظرات آنان با جزئیات بیشتری بررسی شده است. در اندیشه فلاسفه ذکر شده، رابطه طبع بشر با دولت و سیاست بسیار روشن و جالب توجه است.

نگارنده جهت بررسی موضوع پژوهش و تهیه و تنظیم آن، از کمک‌های برخی از استادان محترم علوم سیاسی و دوستان فداکار بهره‌مند بوده است که قدردانی از این عزیزان را وظیفه خود می‌داند. جناب آقای دکتر عبدالرحمن عالم و جناب آقای دکتر سید داوود آقایی، اینجانب را در دوره‌های تحصیلاتی کارشناسی و کارشناسی ارشد بسیار یاری نموده و اکنون نیز جهت شکل‌گیری این پژوهش زحمات زیادی را تقبل کرده‌اند. بخاطر این همه زحمات و رفتار مدنی و دلسوزانه این استادان گرامی سپاسگزارم.

از سرکار خانم نرگس خاتون رستمی بابت ویراستاری برخی از قسمت‌های متن پژوهش، جناب آقای محمد حسین حافظیان بابت گردآوری برخی از منابع مورد نیاز و سرکار خانم مریم هاشمی بابت زحمات بسیار زیاد جهت انجام امور فنی و رایانه‌ای، تهیه، تنظیم و تصحیح همه نسخه‌های چاپی، تشکر و قدردانی می‌شود.

بدیهی است، کلیه نواقص پژوهش، متعلق به اینجانب است و اگر پژوهش مفیدی انجام داده باشم، این را نتیجه راهنمایی‌های استادان محترم خود می‌دانم. امیدوارم که با انجام این پژوهش قدم بسیار کوچکی در راه خدمت به علم و دانش برداشته باشم.

احمد جانسیز

فهرست

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱	دیباچه
۱	موضوع پژوهش
۳	علت انتخاب موضوع و اهمیت موضوع پژوهش
۴	محدودیت‌های پژوهش
۵	سئوالات پژوهش
۶	تز موضوع پژوهش
۷	فرضیات
۸	تعریف مفاهیم
۸	۱- طبیعت
۸	۲- انسان
۹	۳- طبیعت بشر
۱۲	۴- سیاست
۱۳	۵- فلسفه سیاسی
۱۵	۶- دولت
۱۷	روش تحقیق و گردآوری دانسته‌ها

صفحه

عنوان

۱۸	فصل اول: طبیعت بشر
۱۹	بخش اول: شناخت انسان
۱۹	درآمد
۲۱	۱. کشف طبیعت انسان
۲۵	۲. انسان رنسانس
۲۹	۳. انسان‌گرایی سیاسی
۳۱	۴. اجبار به آزادی
۳۲	۵. اومانیسیم مشترک
۳۸	بخش دوم: رهیافت روان‌شناختی و رفتار سیاسی انسان
۳۸	درآمد
۴۰	۱. رویکردهای روان‌شناختی و عمل سیاسی
۴۳	۲. روابط بین‌المللی
۴۳	۳. روان‌شناسی اجتماعی
۴۶	بخش سوم: طبع بشر و سیاست
۴۶	۱. طبع بشر
۵۱	۲. طبع بشر و اندیشه سیاسی

۵۴	الف) نقش طبع بشر در نظریه سیاسی
۶۰	ب) طبیعت بشر: مرکز همه علوم
۶۲	پ) طبیعت بشر: حقیقت بزرگ
۶۲	ت) آثار شایسته‌های شفیق
۶۳	ث) طبع اجتماعی
۶۴	ج) طبع سعادت بخش
۶۵	چ) شعور انسان
۶۶	ح) طبع بشر و دموکراسی
۶۷	خ) گناه اولیه و طبع زایل نشدنی
۶۷	د) قهرمان پرستی
۶۸	ذ) توتالیتراریسم نژاد
۶۹	ر) استبداد خردابزاری و طغیان طبیعت بشر
۷۱	ز) طبع ملکی
۷۲	ژ) جامعه باز و طبیعت بشر
۷۳	س) طبقه بندی

۸۲	فصل دوم: نگرش کلاسیک به طبیعت انسان
۸۳	بخش اول: نخستین فلاسفه سیاسی
۸۳	درآمد
۸۴	۱- افلاطون
۸۸	۲- ارسطو
۹۳	۳- اندیشه سیاسی یونانی‌گری و روم
۹۳	الف) لذت‌های روحانی
۹۴	ب) ریاضت و جهان‌میهنی
۹۴	پ) آرامش بدون حقیقت
۹۵	ت) سازگاری با طبیعت
۹۵	ث) اعضای برابر دولت جهانی
۹۷	ج) فضیلت از دست رفته
۹۹	بخش دوم: نگرش دینی به طبیعت بشر
۹۹	۱- سنت آگوستین
۱۰۱	۲- سنت آکویناس
۱۰۴	فصل سوم: اندیشه‌های متفکران عصر جدید دربارهٔ طبع بشر
۱۰۵	بخش اول: طبع بشر و اطاعت از دولت مطلقه

صفحه

عنوان

۱۰۵	۱- ماکیاولی
۱۰۹	۲- بدن
۱۱۲	۳- هابز
۱۱۹	بخش دوم: طبع بشر و حمله به دولت مطلقه
۱۱۹	۱- جان لاک
۱۲۳	۲- مونتسکیو
۱۲۶	۳- روسو
۱۳۱	فصل چهارم: اندیشه‌های نو درباره طبع بشر
۱۳۲	بخش اول: طبع بشر و سودمندی‌گرایی
۱۳۲	درآمد
۱۳۳	۱- جرمی بنتام
۱۳۵	۲- جان استوارت میل
۱۴۰	بخش دوم: طبع بشر و آرمان‌گرایی
۱۴۰	درآمد
۱۴۱	۱- کانت
۱۴۳	۲- هگل
۱۴۷	بخش سوم: طبع بشر و مارکسیسم
۱۴۷	درآمد
۱۴۸	۱. ماهیت انسان

<u>صفحه</u>	<u>عنوان</u>
۱۵۰	۲. انسان نوعی
۱۵۴	بخش چهارم: طبع بشر و نخبه‌گرایی
۱۵۴	درآمد
۱۵۵	۱- پارتو
۱۵۷	۲- میخلز
۱۵۹	بخش پنجم: طبع بشر و پست‌مدرنیسم
۱۵۹	درآمد
۱۶۴	۱- نیچه
۱۶۴	۲- میشل فوکو
۱۷۰	سخن پایانی: نتیجه‌گیری
۱۸۱	منابع
۱۸۱	الف) منابع فارسی
۱۸۵	ب) منابع انگلیسی

دیبچه

موضوع پژوهش

موضوع پژوهش ما، "طبع بشر در اندیشه سیاسی" می‌باشد. بدون شک طبیعت انسان، امکانات و محدودیتهای او در آغاز هر شرحی از سیاست اهمیت پیدا می‌کند. انسان لیاقت و توانائی ایجاد چگونه دولتی را دارد و آرزوهای طبیعی او چگونه به طلب‌های سیاسی تبدیل می‌شود؟ آیا رفتار سیاسی انسان تحت تاثیر طبیعت او شکل می‌گیرد و نیز کنش‌ها و واکنش‌های سیاسی انسان در جامعه با طبع بشر ارتباطی دارد؟

جواب این سوالها نه تنها تعیین کننده شکل‌گیری و بافت و اعمال دولت است، بلکه می‌تواند تعیین کننده خط مشی حکمرانی باشد که می‌خواهد قدرت خود را محفوظ دارد. از آنجا که آرمانها و هدفهای آدمیان و نیز تصورات آنها از جایگاه خویش در جهان، همواره یکسان نیست، ارزیابی آنها در مورد ارزش انواع گوناگون سازمانهای سیاسی هم متفاوت است.

لذا در طول تاریخ می‌بینیم که اندیشمندان مختلف، بر نیروهای متفاوت انسانی تاکید نموده و به نتایج متفاوتی دست یافته‌اند: ماکیاولی دولت را، نه به عنوان ندای خدا بر روی کره عرض، بلکه به عنوان میدان جنگ نیروهای انسانی از قبیل جاه‌طلبی، حسادت و ترس تلقی می‌کرد و به دولت مطلقه بها می‌داد. ولی جان لاک به جای جاه‌طلبی انسان، بر جامعه طلب بودن او تاکید داشت و همه انسانها را از یک گوهر و یکسان در برابر موهبت‌های طبیعت می‌دانست که نتیجه این گرایش فلسفی لیبرالیسم بود.

همه دکترینهای سیاسی باید بر نظریه‌ای از طبع بشر بنا گردند، و اختلافات، معمولاً بازتاب تفاوتها بر سر این است که این طبع چیست (چه این مسأله مورد بحث قرار گیرد و چه قرار نگیرد)؟ بدین ترتیب، به نظر می‌رسد که کمونیسم باید این را مفروض بگیرد که احساسات تجاوزکارانه، رقابت و سلطه‌جویی انسانها (که آنها را به پیگیری و تأمین اموال خصوصی، مقام و منزلت و هژمونی رهنمون می‌شود) طبیعی نیستند، بلکه محصول شرایط اجتماعی تغییرپذیر می‌باشند. به همین صورت لیبرالیسم باید مفروض بگیرد که میل به آزادی، طبیعی و اکتسابی می‌باشد، و اینکه کسب و تمایل آن به سعادت بشری یاری خواهند رساند.^(۱)

هر وقت به تحلیل استدلالات فلسفه سیاسی پردازیم خواهیم دید که اغلب این استدلالات بر پایه فرضیاتی درباره نهاد انسان استوارند. در هر فلسفه سیاسی برداشت خاص از طبع انسان خواه آشکار یا ضمنی، مندرج است و این برداشت نقش تعیین‌کننده‌ای در ساختمان کل دستگاه فکری آن فلسفه دارد. به عبارت دیگر اختلاف نظر اساسی فلاسفه

1- Roger Scruton, *A Dictionary of Political Thought* (London: Macmillan Press, 1982) P. 208.

سیاسی بر سر مسایل عمده فلسفه سیاسی مآلاً به اختلاف نظر درباره چگونگی نگرش به نهاد آدمی باز می‌گردد؛ توضیح اولیه بسیاری از مسایل ثانویه در فلسفه‌های سیاسی را باید در برداشت‌های خاص آنها از طبع بشر جستجو کرد.

علت انتخاب و اهمیت موضوع پژوهش

پژوهشگران شرقی در دوران تحصیلات عالی خود، اغلب به دنبال بررسی مسایل و مشکلاتی می‌روند که از نظر سرعت تهیه و تکمیل کار پژوهشی، مدت روند بررسی‌های محتوایی، سادگی مفهوم محتوایی و پیامدهای تز مورد نظر، در دسر کمتری دارند یا اینکه در جامعه و بویژه در محافل علمی و آکادمیک از مد افتاده‌اند.

در صورتی که ارزش تلاش‌های یک پژوهشگر متعهد، با بدیع، جالب و مفید بودن موضوع پژوهش او، انسجام فکری و رعایت اصول و روش‌های علمی پژوهش، جامعیت تز و نحوه آزمون آن و نیز بررسی افقی و عمودی همهٔ وجهه‌های موضوع پژوهش همراه با یادآوریه‌های علمی پیرامون پیامدهای تز موجود، اندازه‌گیری می‌شود.

نگارنده با توجه به مشکلاتی که از نظر گستردگی موضوع پژوهش و تدوین اندوخته‌های موجود وجود داشت، از انتخاب چنین موضوعی فراگیر، هراسی نداشته، بلکه با اشتیاق زیاد، راه دشواری برگزیده است.

از نظر محتوای موضوع، تلاش در جهت شناخت بیشتر طبع انسان و رفتار سیاسی بشر در تاریخ اندیشه سیاسی همیشه از ارزش و اهمیت خاصی برخوردار بوده است. به گفته یکی

از نویسندگان غربی «کوشش برای برقراری رابطه‌ای میان طبع بشر و دولت، مهمترین کوشش نظریه سیاسی است.»^(۱)

ولی باید اذعان کرد که علم سیاست به اندازه علوم طبیعی دقیق نیست و نمی‌تواند باشد. تمایلات انسانها نیز بی‌تردید پیچیده و نامشخص‌اند، سنتها و محیط اجتماعی هم نقش خود را دارند؛ با این حال، "نوعی تداوم و هماهنگی در تمایلات بشری" وجود دارد که می‌توان آن را مورد مطالعه قرارداد و نتایج نسبی ولی بسیار ارزشمند به دست آورد. نباید فراموش کرد که منشاء علم انسانی، طبیعت انسان است و آن در کنش و واکنش‌های ابتدائی وی پدیدار می‌گردد. این تمایل فطری در کلیه حواس انسان نافذ و موجود است.

محدودیت‌های پژوهش

مهمترین محدودیت پژوهش عدم وجود کافی آثار سیاسی و فلسفی پیرامون موضوع پژوهش در ایران است. به دلیل گستردگی موضوع و نگرش کلی پژوهش به اندیشه‌های سیاسی از یونان باستان تا اندیشه‌های معاصر، مشکلات زیادی در زمینه دسترسی پژوهشگر به آثار مورد نظر خود پدیدار شده است. اکثر مطالعات علمی و سیاسی راجع به موضوع طبع بشر نیز پراکنده و فاقد انسجام و جامعیت لازم بوده‌اند.

1- G. Duncan, "Political Theory and Human Nature", in I. Forbes and S. Smith (eds), *Politics and Human Nature* (London: Francis Pinter, 1983) P. 73.

کار ترجمه مباحث سیاسی و فلسفی در کشور از صحت کافی و مناسب برخوردار نمی‌باشد و برداشت‌های دوگانه مترجمین مختلف از یک مقوله، روند استفاده از آن آثار را کند و پژوهشگران را دچار ابهام می‌کند. احساس پژوهشگر در این زمینه این بوده است که انگار در یک میدان مین پیشروی می‌کند.

از سوی دیگر، پژوهشگر، غیرایرانی است و فارسی، زبان مادری او نمی‌باشد. بنابراین استفاده وی از انبوهی از آثار سیاسی و فلسفی به زبان فارسی، سرعت انجام پژوهش را به کندی مواجه کرده است.

همچنین، امکانات موجود در ایران، اجازه استفاده کامل از اینترنت را نمی‌دهد تا بتوان از آثار خارجی که در خارج از ایران به چاپ رسیده و در ایران موجود نمی‌باشند، استفاده نمود. از نظر محتوایی نیز، پژوهش موجود، موضوع "طبع بشر" را تنها در آثار و اندیشه‌های فلاسفه غربی بررسی کرده و به بیان نقطه نظرات دیگر اندیشمندان، مکاتب و ادیان خارج از غرب نپرداخته است. لذا، بدون اینکه دیگر مکاتب نیز بررسی و ارزیابی شود، نباید اندیشه‌های غربی در این زمینه را، به عنوان نظر نهایی و غالب تلقی کرد.

با توجه به مشکلات موجود، موضوع بکراست و در این راستا تاکنون پژوهش جامعی صورت نگرفته است که لااقل راهنمای پژوهش‌های بعدی در این زمینه باشد.

سئوالات پژوهش

سئوال اصلی پژوهش این است که آیا برداشت اندیشمندان سیاسی در غرب از طبع بشر